

Utskrift 12

Det tolfte numret av Utskrift är en vänbok till arkeologen, tecknaren och humanisten Lennart Lundborg, som fyller 80 år i år. Bokens titel är hämtad från en vägs skylt som återfinns i en av Lennarts serieteckningar. Enligt konstnären själv godkändes skylten aldrig av Vägverket!

KULTURMILJÖ
HALLAND

Kulturmiljö Halland
Bastionsgatan 3, 302 43 Halmstad
035-19 26 00 kansli@kulturmiljohalland.se

ISBN 91-85720-48-8
ISSN-1102-7290

UTSKRIFT 12

HATT AV FÖR FORNMINNE

Stiftelsen Hallands Länsmuseer Kulturmiljö Halland

LENNART LUNDBORG
80 år

Utskrift 12

Hatt av för fornminne

LENNART LUNDBORG 80 ÅR

Redaktör:
Erik Rosengren

UTSKRIFT GES UT AV STIFTELSEN HALLANDS LÄNSMUSEER, KULTURMILJÖ HALLAND.

DETTA ÄR NR 12 I EN LÖPANDE SERIE.

REDAKTÖR: ERIK ROSENGREN.

BOKEN HAR TRYCKTS MED BIDRAG FRÅN LÄNSSTYRELSEN I HALLANDS LÄN.

TRYCKT AV ELANDERS FÄLTH & HÄSSLER, MÖLNLYCKE 2011.

LAYOUT OCH OMSLAG: ANDERS ANDERSSON.

KARTOR UR ALLMÄNT KARTMATERIAL © LANTMÄTERIET, ÄRENDE NR Ms2006/02316.

© 2011 KULTURMILJÖ HALLAND OCH RESPEKTIVE FÖRFATTARE.

FÖRFATTARNA ANSVARAR SJÄLVA FÖR ARTIKLARNAS INNEHÅLL.

ISSN 1102-7290

ISBN 91-85720-48-8

INNEHÅLL

<i>Erik Rosengren</i> Grattis, Lennart!	I
<i>Tore Artelius</i> Mannen med guldörhänget	5
<i>Lena Bjuggner</i> Lennart som historisk arkeolog	19
<i>Lennart Carlie</i> ”Jag kommer ihåg Sund i Säffle 1959.” En värmländsk järnålderslokal med genklang i halländsk fältarkeologi.	23
<i>Alf Ericsson</i> Kvarnsvin	33
<i>Joakim Goldhahn</i> Halländska hundöron	39
<i>Monica Bülow Björk</i> Ett brev	53
<i>Leif Häggström</i> Människans djur i halländsk bronsålder	55
<i>Ola Kadefors</i> Svärdet i stenen	61
<i>Linn Mattsson</i> Stenkistor under hög i södra Halland	75
<i>Jörgen Streiffert</i> Mellanmesolitiska överlagrade boplatslämningar vid Varberg	83

Viktor Svedberg

Tankar om det historiska havsfisket i södra och mellersta Halland 91

Stina Tegnsted

En betraktelse av Lennart Lundborgs serievärld 99

Per Wranning

Ett svärd på vift eller Stormannen som bytte hemvist 107

Serier av Lennart Lundborg 113

Viktor Svedberg

Tankar om det historiska havsfisket i södra och mellersta Halland

Mitt intresse för fisket i Västsverige och Halland startade redan då jag i början på 1980-talet flyttade till Onsala och då blev uppmärksam på de omfattande tomtningsmiljöer som fanns i dess skärgård. Detta intresse accentuerades än mer då jag 1988 och 1989 i samband med Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering fick möjlighet att med båt inventera hela kuststräckan från strax norr om Varberg och upp till Göteborgs södra skärgård. Vid denna tid kom också jag och Lennart vid flera tillfällen att tala om alla de nya maritima lämningar som då framkom i norra Halland. Även därefter har jag i olika sammanhang kommit att få tillfälle att mer privat ta upp frågan om fisket i Kattegatt och därvid också inventerat stora delar av kusten längre söderut i Halland och ända ner till Hallands Väderö. Jag menar mig därför redan nu kunna teckna till stora delar ny bild av det historiska fisket i Halland och därtill gränsande områden än den traditionella bilden.

Med undantag för det halländska laxfisket vilket i huvudsak bedrevs i de större åarna, så har det historiska havsfisket i Halland intagit en mycket undanskymd plats inom såväl den historiska som den arkeologiska forskningen. Detta har sin naturliga förklaring eftersom laxfisket, till skillnad från havsfisket, varit närmare knutet till kronan och kyrkan. Samtidigt har ett eventuellt halländskt havsfiske helt stått i skuggan av betydligt rikare sillfischen i såväl Skåne-regionen som det i Bohuslän ner mot nordligaste Halland.

Redan i samband med Riksantikvarieämbetets förstagångsinventering på 1950-talet så registrerades drygt 250 tomtningar på öarna utmed västsidan

av Onsalahalvön och till en del även inne i Kungsbackafjorden. Dessa lämningar sågs tidigare som en perifer utlöpare till ett mer omfattande fiske med tyngdpunkt i Göteborgs skärgård och södra Bohuslän, Däremot tycktes Halland i övrigt sakna mer påtagliga spår av ett äldre historiskt fiske. Denna bild har dock drastiskt kommit att ändras dels i samband med RAÄ:s andragångsinventering i slutet på 1980-talet, men också i samband med mina egna efterforskningar under senare år och utmed stora delar av Hallandskusten.

I samband med 1980-talets nyinventering som den här gången omfattade alla öar, stora som små, så kunde vi mer än tredubbla antalet tomtningar i norra Halland. Dessutom kunde vi då också sträcka ut området med tomtningar ända ner till Varberg, varför vi idag har drygt 850 registrerade tomtningar i norra Halland varav ett hundratal i Varbergs kommun. Det är nog ändå inte det stora nytillskottet som är det mest spännande, utan snarast insikten om den på många sätt stora variationsrikedomen. Detta gäller såväl de enskilda lämningarna som lokalerna och miljöerna i stort. Såväl tomtningarnas storlek form och konstruktion kan variera stort vilket tycks spegla olika funktioner, ålder eller dylikt. Även själva lokalerna kan uppvisa stora variationer allt ifrån enstaka eller smågrupper med tomtningar till stora till synes välorganiserade lokaler med i flera fall uppemot 50 anläggningar eller mer. Detta kan då avspegla fiskets organisation allt ifrån en enskild eller småskalig verksamhet till en kollektivt storskalig verksamhet.

Av särskilt intresse är att vi i många fall har påträffat områden med urplockade gropar i klapperstensfält. Deras funktion var då helt okända och det ifrågasattes också om dessa överhuvudtaget skulle klassas som fornlämningar. Därför kom endast ett litet urval i form av de största lokalerna att registreras. För min del var det dock uppenbart att dessa gropar hade ett klart samband med fiske och tomtningsmiljöerna, frågan var bara på vilket sätt. En nära association var den både formmässigt och storleksmässiga likheten med de skånska lerbottnarna som finns rikligt på tidigmedeltida fiskeplatser som exempelvis Skanör, Barsebäck och Hallands Väderö. Visserligen är även lerbottnarnas roll och funktion i fisket omstridd men mycket talar för att de är gropar som anlagts för framställning av tran och sillolja. Min uppfattning är att också gropar i klapper kan ha anlagts för att framställa tran eller sillolja. Detta skulle vara fullt möjligt om de har klätts in med en tät segelduk e.d. Detta skulle i så fall också kunna tala för att groparna i klapper liksom lerbottnarna är från tidig medeltid, det vill säga från

tiden innan den storskaliga produktionen av saltsill tar fart på 1300-talet

Den gängse bilden som vi har haft av fisket i Sydskandinavien, vilket å ena sidan karaktäriseras av lerbottnar eller s.k. sillagropar i Skåne och som å andra sidan karaktäriseras av tomtningar och gropar i klapper på Västkusten, är att dessa områden både geografiskt och kulturellt har varit helt separerade från varandra. Den mellanliggande flacka kusten i södra och mellersta Hallands har då utgjort ett tomrum utan något egentligt havsfiske förrän långt in i sen historisk tid. Denna bild bör dock av flera skäl kunna ifrågasättas, eftersom jag under senare års fältstudier dels kunnat påvisa en hel del nya tomtningar och sillagropar på Hallands Väderö men också att det både där och på Bjärehalvön samt även vid Påarp söder om Halmstad finns områden med gropar i klapper. Likaså har jag också på olika tomtningsmiljöer i norra Halland funnit ett tiotal platser med sillagropar av samma slag som i Skåne och på Hallands Väderö. Så uppenbarligen finns det både funktionella och kulturella likheter mellan norr och söder även om det geografiska avståndet däremellan är stort.

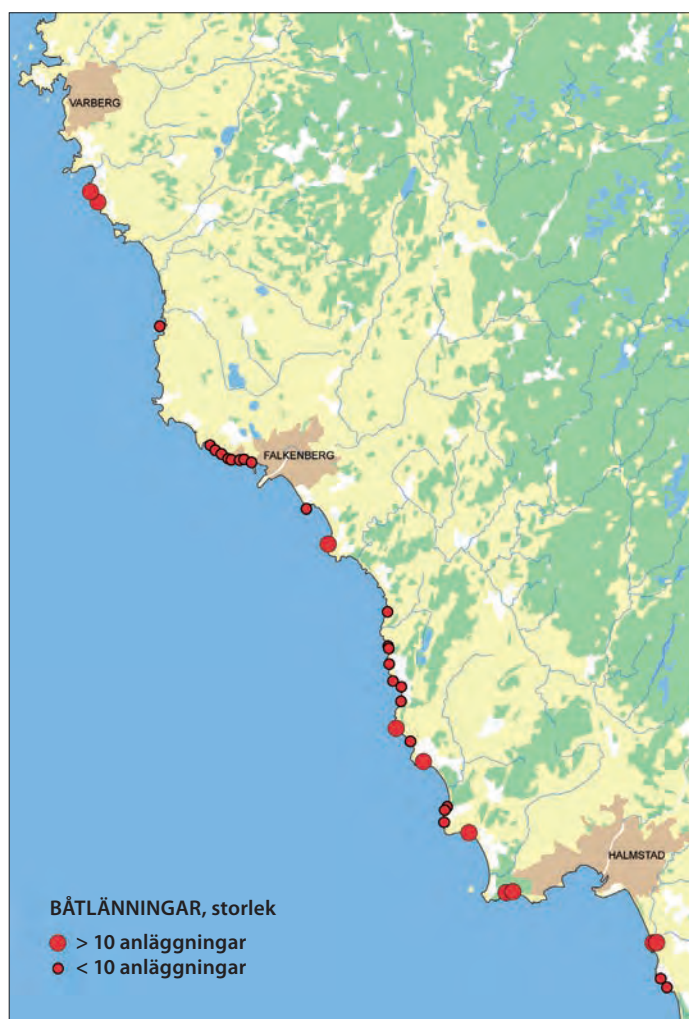

1. I strandzonen vid Båtakåsen söder om Falkenberg finns rester av en stor mängd båtlänningar, några småpirar och en tomtning. Uppe på land finns också resterna efter fiskbetet i form av stora mängder musselskal.

Det har dessutom visat sig finnas en hel del spår av äldre fiske utefter hela kuststräckan söder om Varberg och ända ner till Laholmsbukten. Dels finner vi en del platsnamn som kan relateras till fiske eller tidig kustbebyggelse. Exempel på detta är Toft, Boabjär och Bussör, det vill säga. namn som antyder fiskebodar eller annan strandbebyggelse. Andra namn som också indikerar anläggningar och verksamhet med kopplingar till fiske är Båtakåsen, Steglebacken och Bryggebacken, det vill säga kåsor för uppdragning av båtar och steglor/stejlor för torkning av nät eller fisk. Ytterligare andra namn som Garnebjär och Krokstensvik, eller Sillahallen och Laxvik kan direkt eller indirekt knytas till fiske. Två namn, Sallesbjäret och Pannabohallen, kan eventuellt ha med saltsjudning att göra. Det är dock osäkert hur gamla dessa namn är, men åtminstone i några fall kan de spåras tillbaka i sent 1600-tal och tidigt 1700-tal.

De mest påtagliga spåren av fiske utgörs dock av en stor mängd båtlänningar eller kåsor, vilka ligger likt ett pärlband utmed hela kusten. Enbart utifrån lågupplösta flygbilder på Eniro eller Google Earth går det att identifiera omkring 300 kåsor, varav merparten finns i Falkenbergs och Halmstads kommun. På flera lokaler finns uppemot 10 kåsor och i några fall, som vid Bussör, Haverdal och Sandhamn innanför Tylösand, samt vid Seglebacken vid Fylleåns mynning, finns uppemot 20 kåsor eller mer. I några fall som exempelvis strax söder om Träslövs läge kan vi på flygfoton ana rester av kåsor och vågbrytare på grunt vatten ute på havsbotten. I nuläget har vi ingen klar uppfattning om dessa lämningars ålder, men i några fall kan platsnamnen spåras tillbaka till tidigt 1700-tal och i andra fall finns de antydda på äldre kartor från sent 1700-tal eller tidigt 1800-tal. I många fall har vi dock anledning att tro att kåsorna eller åtminstone fisket på dessa platser kan vara betydligt äldre än så.

I de halländska jordeböckerna från 1500-talet omtalas två fiskelägen i Halland. Redan 1558 omtalas ett fiskeläge vid Tylön med två fiskelag om 4 respektive 3 fiskare. Det är mycket troligt att detta fiskeläge låg vid Sandhamn i området med alla kåsor eftersom detta är det bästa och enda skyddade hamnläget vid Tylösand. Det andra fiskeläget som omtalas 1596 låg vid Träslövs läge och omfattade då 8 namngivna fiskare. Var exakt inom det nuvarande samhället som det ursprungliga fiskeläget låg är oklart, men något av de två områdena med kåsor, antingen det strax söder om den moderna hamnen eller det vid Koggabäck skulle kunna vara det ursprungliga hamnläget.

2. Spridningskarta över större och mindre lokaler med båtlänningar från Varberg och ner till Laholmsbukten.

Under 1600-talet omtalas sedan att såväl gårdar utmed kusten som gårdar längre inåt land har bedrivit ett omfattande husbehovsfiske i i havet i framförallt nordligaste Halland. Alla de kåsor som nu också har påträffats i södra och mellersta Halland antyder att det även där har bedrivits ett omfattande husbehovsfisk och som mycket väl kan vara lika gammalt eller kanske till och med äldre. Arkeologiska undersökningar som utförts av Gilleleje museum på Själland har

1. Strax norr om reningsverket i Falkenberg finns flera delvis välbevarade båtlänningar som också kan antas ha varit i bruk i relativt sen tid.

kunnat påvisa ett redan under 1400-talet omfattande säsongsfiske och ett begynnande helårsfiske utmed Sjöllands norra kust i södra Kattegatt. Samma förhållanden med bl.a. tillgång till gemensamma fiskevatten och avsättningsmarknader borde också ha funnits i södra Halland som ju då också var danskt.

Alla dessa olika spår av fiske, oavsett om de skulle visa sig vara medeltida eller relativt sentida, manar till undersökningar och fortsatt forskning. I Danmark bedriver Gilleleje museum, tillsammans med andra danska institutioner och enskilda, forskning kring det danska fisket i södra Kattegatt och Öresundsregionen under medeltid och tiden närmast därefter. De har då också visat stort intresse för förhållandena i södra Halland och Skåne som de östra landsdelar de då var. På grund av stranderosion och omfattande exploatering så finns idag förhållandevis få bevarade spår av det äldre fisket längs den danska kusten mot Katte-

gatt. Då det nu visat sig finnas rikligt med lämningar i nordvästra Skåne och utmed stora delar av Hallandskusten så finns nu alla förutsättningar att också vi skulle kunna bidra med viktig kunskap kring äldre tiders fiske i Halland och södra Kattegattregionen. Min förhoppning är därför att vår inhemska arkeologi- och historieforskning i någon form skall få möjlighet att, inte minst för egen kunskaps skull, bidra till och delta i den forskningsprocess som startats upp i Danmark. ✍